

23. Кунах Ю.И. Место и роль государственного капитализма в развитии экономики Украины в восстановительный период (1921-1925 гг.): Дисс... канд. ист. наук. – Харьков, 1972.
24. Центральний державний архів громадських об'єднань України.
25. Сігал Б.В. До питання про приватний капітал на Україні: Стат.-економ. нариси. – Харків, 1929
26. Вестник промысловой кооперации: Ежемесяч. журн. изд. Всерос. союза промысловой кооперации.
27. Адресно-справочная книга “Весь Харьков” на 1926 год. – Харьков, 1926.

SUMMARY

In the article the questions of development of private activity of nepmen in Kharkov region are considered. The main forms, methods and directions of private entrepreneurial initiative are analyzed, the role of the representatives of the new bourgeoisie in the restoration and development of the Kharkov region is shown. The special attention is given to the personalities of the Kharkov's businessmen.

А.М. Михненко

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ ДОНБАСУ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1920-х – 1930-і рр.

Перетворення у соціально-культурній сфері в другій половині 20-х – 30-і рр. були спрямовані на ліквідацію соціальної і культурної нерівності різних соціальних верств і груп населення, на формування нового способу життя, нових морально-естетичних цінностей. У радянській історіографії, як підкреслює відомий український дослідник С. Кульчицький, “соціалістичні перетворення” зображувалися у вигляді тріади: індустріалізації країни (обов’язково соціалістичної), колективізації сільського господарства та культурної революції. Але радянська влада ставилася до культури прагматично. Культура цікавила партійних керівників передусім як важіль зміцнення політичної влади, а тому вона набула вкрай політизованих форм [1.-С.101-102].

Серед соціальних проблем у Донбасі, як і раніше, надзвичайно гострою залишалася житлова. Розвиток вугільної промисловості регіону супроводжувався дуже швидким зростанням міського населення в цьому районі. Воно досягло в 1936 р. 3,9 млн. осіб, що становило 75% всього населення Донбасу. Ця частина населення проживала в 54 містах і 206 селищах, в той час як в 1926 р. було всього 8 міст і 165 селищ. Відбувалося значне укрупнення населених пунктів міського типу. У 1926 р. тільки одне місто Сталіно нараховувало 100 тис. жителів; у 1939 р. таких міст було вже шість. У 1926 р. на один міський населений пункт в середньому припадало 6,2 тис. осіб, в 1939 р. – 15,3 тис. [3.-С.17-18]. Серед інших причин зростання міського населення Донбасу можна назвати колективізацію, голод 1932-1933 рр., а також набір молоді у вузи.

У 1924 – на поч. 1930-х рр. уряд посилив політику українізації в містах. Українська мова впроваджувалася не лише в освіту, культуру, пресу і т. ін., але також і в урядових установах, на промислових підприємствах, в економіці. Міста Донбасу в той період набули деякою мірою українського вигляду: написи, оголошення, листівки і назви вулиць були українською мовою. Українська мова звучала на вулицях і в державних установах. Після завершення колективізації і занепаду села місто стало єдиним центром політичного, культурного та національного життя. Наприкінці 1930-х рр. українці складали більшість навіть у промислових містах Півдня. Вони становили 75% робітництва, понад 50% технічного та адміністративного персоналу. І

хоча радянська влада намагалася регулювати цей процес за допомогою прописки та органів міліції, проте потреби промисловості, яка швидко розвивалася, у робочій силі робили такий контроль важко здійснюваним [4.-С.505].

У цьому зв'язку цікавим видається додаток до протоколу про виконання постанов ЦК КП(б)У про українізацію на металургійних заводах ім. Петровського і Азовсталі від березня 1935 р. У ньому зазначається, що при наявності значного росту кількості робітників-українців на заводах, вся політична і культурно-масова робота проводиться виключно російською мовою. Із 101 школи партосвіти на заводі ім. Петровського лише 2 цехові школи проводять заняття українською мовою. Не кращим чином справи стоять і на Азовсталі: з 46 шкіл лише 2 школи проводять заняття українською мовою. Технавчання також відбувається російською мовою. Заводські багатотиражки лише з кінця листопада стали вмішувати матеріал українською мовою. Для виправлення такого становища ЦК КП(б)У зобов'язав ЗПК забезпечити проведення всієї роботи українською та російською мовами, а там, де більшість українці, – українською мовою, організувати поповнення бібліотек українською літературою тощо. [5.-С.292].

У порівнянні з 1926 р. населення Донбасу у 1939 р. зросло на 67% при загальному зростанні населення в Радянському Союзі на 15,9%. Донбас став найбільш густо заселеним регіоном країни: на 1 км² припадало 138 осіб. Змінився і характер нового житлового будівництва. Розгорнулося будівництво гуртожитків для молодих робітників та будинків з окремими квартирами і присадибними ділянками для сімейних. Однак, житлова проблема залишалася надзвичайно гострою. Понад 70% житлових фондів становили старі будівлі – казарми, землянки [6.-Ф.539. - Оп.10.-Спр.1177.-Арк.212-213].

Протягом другої п'ятирічки планувалося довести пересічні розміри житлової площі до 5,5 м² на душу населення, а за планом 1937 р. – 7 м². Але окресленої мети не досягли. В Донбасі темпи будівництва знизилися майже удвічі: тут було введено в експлуатацію лише 1364 м² житлової площі. Середні розміри житла, які належали підприємствам вугільної промисловості, в розрахунку на одного мешканця збільшилися лише з 4,16 до 4,37 м².

Вкрай низькою була якість житла. В Донбасі на початку 1936 р. із загального житлового фонду, підпорядкованого промисловості, було обладнано водопроводом лише 23%, каналізацією – 9%, центральним опаленням – 8%, електроенергією – майже 98%. Значна частина помешкань являла собою стандартні дерев'яні будинки без комунальних вигод. Біля половини молодих робітників, а у вугільній промисловості – 60% проживали в гуртожитках. Причому в ті роки лише зразкові гуртожитки були більш-менш обладнані, укомплектовані меблями, постільною білизною та іншим. Частина молоді, яка працювала на новобудовах, взагалі мешкала в бараках, землянках [7.-Ф.12.-Оп.1.-Спр.229.-Арк.3].

Значне місце у забудові шахтних селищ, що виникали на базі сільських населених пунктів, займало індивідуальне будівництво, що складало від 20% до 60% загального обсягу. Широкий розвиток індивідуального будівництва обумовлювався, передусім, тим, що загострювалася потреба в житлі, у зв'язку з швидким зростанням населення. Вживалися заходи з поліпшення комунального обслуговування населення. До революції тільки два міста – Бахмут (Артемівськ) і Маріуполь мали невеликі водопроводи. У 1932 р. водопроводи були вже в 23 містах, а також у багатьох шахтних селищах. Довжина водопровідних мереж зросла з 60 до 657 км, тобто майже в 11 разів. А в 1937 р. довжина водопровідної мережі перевищила 700 км. Подача води в регіоні комунальним водопроводом з 1926 р. до 1937 р. зросла більш ніж у 75 разів. Значно збільшилася кількість відомчих водопроводів, які в 30-і рр. відігравали велику роль у водопостачанні шахтних селищ.

До 1937 р. у 9 містах були побудовані каналізаційні споруди, а до 1941 р. їх

мали в 17 містах і селищах, довжина каналізаційних мереж і колекторів тепер складала більше 250 км. Збудовано 648 лазень пропускнуою спроможністю понад 7500 місць на годину, введено в експлуатацію 45 пралень, а також багато різних культурно-побутових установ. Разом з тим для покращення медичного обслуговування населення та запобігання виникнення епідемій інфекційних захворювань розширювалася санітарно-протиепідемічна організація в регіоні, про що свідчать дані наступної таблиці:

**Зростання санітарно-протиепідемічної організації
Донецького Облздраву [8.-С.40]**

	1927	1928	1934	1935	1936	1937
Санітарних станцій	—	—	36	53	76	76
Санбаклабораторій	9	11	57	58	59	59
Пром.-гігієн. лабораторій	—	—	—	—	25	—
Посад санлікарів різних спеціальностей	56	65	281	283	290	278
У т.ч. держсанінспекторів	—	—	—	—	54	57
Інших санпрацівників	—	—	1692	1777	2135	—
Дезінфекційних станцій і пунктів	10	8	—	—	68	—
Дезінфекційних камер	—	—	1363	1398	1572	—

Разом з покращенням медичного обслуговування населення розвивалася і транспортна інфраструктура. Перший електричний трамвай з'явився у регіоні в 1924 р. Ось що писала з цього приводу газета “Диктатура праці”: “Думка про побудову трамваю між Берестовським рудником і головною шахтою Щегловського куша зародилася у травні 1924 р. Її висловив інженер Донвугілля т. Бояришин. Рудоуправління жваво відгукнулося на його пропозицію. Думка про побудову трамваю тепер здійснений факт: трамвай відкрито! Це перший трамвай в Донбасі. 23 листопада... цілий день трамвай возив дітей і робітників, а в клубах, на честь святкового пуску трамваю, усім трудящим було роздано по бутерброду і по кружці пива...” [9.-С.4-5]. З 1927 до 1940 рр. побудовані трамвайні лінії в десяти найбільших містах Донбасу загальною довжиною майже 300 км, у більшості міст і селищ налагоджено автобусне сполучення. У 1939 р. у Сталіно було здано в експлуатацію першу лінію тролейбуса.

Темпи житлового і культурно-побутового будівництва щорічно зростали. У 1940 р. було введено в експлуатацію 154 тис. м² житлових будинків, тобто в 6 разів більше, ніж в 1923 р. Загальна кількість житлової площі робітників становила 4621 тис. м², а обсяг культурно-побутових установ 693 тис. м².

У 30-ті рр. дещо збільшилася заробітна платня. За офіційними статистичними даними, в 1936 р., у порівнянні з 1932 р., загальні прибутки робітничої сім'ї збільшилися майже в 1,8 разів. У 1933 р. пересічно на місяць у розрахунку на одного члена родини будівельника припадало 69,4 крб. прибутку, шахтаря – 72, металурга – 83, машинобудівника – 100 крб. Але в цілому це були мізерні прибутки, особливо враховуючи ціни на товари і послуги.

Щоправда, з середини 30-х рр. спостерігалася тенденція до зниження цін у державній і кооперативній торгівлі. Але на колгоспних ринках ціни зберігались високими. Вони надзвичайно збільшилися в період голоду. Наприклад, у Донбасі у вересні 1933 р. 1 кг житньої муки коштував 10 крб. (250% до рівня 1932 р.), пшеничної – 7 (140%), яловичини – 9,62 (116%), картоплі – 5 (143%), масла вершкового – 30,25 (122%), олії соняшникової – 28,5 крб. за один літр (131%), яєць – 8,5 крб. за десяток (143%). Звичайно, що за таких умов більшість населення мала вкрай обмежені можливості придбання продовольства на базарі [10.-С.91].

Надто незадовільними залишались умови праці та техніка безпеки у промисловості, особливо на шахтах. Як зазначає донецький історик М. Троян, на початку 30-х рр. у Донбасі діяло більше трьохсот шахт, 56% з яких відносились до небезпечних по пилу та газу. Однак велика частина вентиляційних виробок не відповідала вимогам техніки безпеки. Багато з них мали конструктивні і технологічні недоліки, використовувалися некваліфіковано і практично знаходилися в занедбаному стані. 15% всіх вентиляторів мали недостатню потужність, на більшості шахт очищення гірничих виробок від пилу і газів не відповідало вимогам безпеки.

Поширеним явищем були порушення при кріпленні гірничих виробок, що було однією з основних причин численних обвалів покрівлі. Низький рівень кваліфікації шахтарів, використання неякісної техніки, незадовільний стан дисципліни призводив до того, що практично на всіх дільницях шахтного виробництва допускалися серйозні порушення правил техніки безпеки. У свою чергу це призводило до чисельних аварій, нещасних випадків на виробництві. У вугільній промисловості Донбасу в 1931 р. сталося понад 100 тис. нещасних випадків. У подальшому виявилася стійка тенденція до їх збільшення. Так, у 1935 р. сталося майже 132 тис. нещасних випадків. При цьому загинуло 609 і 803 гірника відповідно. З загальної кількості травм 45% сталися внаслідок обвалів, 25% – отримані на відкаті, майже 19% – від ураження електричним струмом. Майже третина нещасних випадків була наслідком низької кваліфікації робітників. І хоч у 30-і рр. умови праці в шахтах поступово поліпшувалися, механізувалися окремі технологічні операції, все ж шахтарська праця залишалась важкою і небезпечною [11.-С.11].

За даними перепису 1926 р., в Донбасі серед міського населення неписьменними залишалися 17,9%, а серед промислових робітників – 15% [12.-С.262]. Тому в 20-і – 30-і рр. одним з пріоритетних завдань у сфері культури проголошувалася ліквідація неписьменності і малописьменності населення. З середини 20-х рр., в міру економічної стабілізації, стан освіти поступово поліпшувався. Збільшувалося асигнування на розвиток матеріальної та навчально-методичної бази народної освіти, почалося спорудження нових шкільних будівель, зростала кількість учнів. У 30-ті рр. відбувся перехід до загальної початкової, а потім – загальної семирічної освіти. Визначною рисою цього періоду стало також розгортання з 1932–1933 навчального року середніх шкіл. Тільки за наступні п'ятиріччя їхня кількість зросла у 6 разів. Одночасно чисельність учнів у них збільшилася з 79 до 330 тис. осіб. Для порівняння: у дореволюційному Донбасі з 1987 шкіл 1802 були однокласними і лише 21 – повною середньою (гімназії та комерційні училища). У 1939 р. у Сталінській області працювало 1933 школи, серед них 431 семирічки та 385 середніх. 20 тис. вчителів навчали 570 тис. учнів.

У цілому в 1920–30-х рр. склалася система освіти, розвивалася мережа середніх учбових закладів, вищої школи. Луганський державний педагогічний університет став одним з перших у Донбасі вищим навчальним закладом. Заснований 1923 р., він мав назву Донецький інститут народної освіти (ДІНО). Вже 1926 р. він здійснив перший випуск спеціалістів для школи [13.-С.3]. У 1939 р. лише у Донецькій області налічувалося 7 вузів, де навчалося 6,4 тис. студентів, у 62 технікумах навчалося 16,7 тис. учнів. Спеціалістів вищої кваліфікації готували Сталінський індустріальний, медичний та педагогічний інститути. Пізніше у Ворошиловграді створюється сільськогосподарський інститут, а у 1934 р. ДІНО перетворений у Луганський педагогічний інститут, у Маріуполі організований металургійний, в Артемівську – педагогічний інститути.

Успіхи були безперечними, однак на освіту, як і на інші сфери суспільства у ці роки серйозний вплив мали матеріальні труднощі, ідеологічні догми, якими керувався уряд країни. Бракувало шкільних приміщень, тому часто заняття проходили у дві і навіть у три зміни, не вистачало підручників та школярсько-

письмових приладь. На початку 30-х рр. близько 20 тис. дітей, переважно у селах Сталінської області, через злиденне становище сімей та за домашніми обставинами не мали можливості відвідувати школу [14.-С.13].

При прийомі студентів до вузів дотримувалися класового підходу. Витримувалось співвідношення щодо соціального складу: приймати робітників у 2 рази більше, ніж селян, а селян у 4 рази більше, ніж колишніх міщан. Головним для зачислення до робітфаку та до вузів стають не знання, не рівень культури, а соціальне походження. У школах та вузах вводяться єдині навчальні плани та програми, система освіти починає посилено політизуватися [15.-С.33].

Уніфікуються методи навчання, утверджується авторитарна педагогіка. Основна увага в регіоні звертається на вузькопрофесійну підготовку, створюється система профосвіти, технікумів, вузів, зорієнтованих на потреби промисловості регіону. Утворена в Донбасі розгалужена мережа загальноосвітньої, професійної школи і вузів дозволила організувати підготовку достатньої кількості кадрів для народного господарства. Тобто кількісна сторона даної проблеми була в основному вирішена, але, на жаль, не якісна. Сформована система освіти готувала фахівців зі слабким рівнем загальної культури, з обмеженою за обсягом і глибиною освіченістю. Складалася верства інтелігенції, потрібна адміністративно-командній системі. В умовах нетерпимості до інакомислення, згортання усіляких демократичних форм керування економікою і культурою, посилення догматизації всього духовного життя суспільства зручнішим був усереднений учень, усереднений фахівець з обмеженим інтелектом, з обмеженою освіченістю і культурою. Він легше вписувався в теорію “гвинтика”, був надійнішим для системи в проголошеному у ті роки лозунгу “загострення класової боротьби”.

Відсутність у Донбасі в дореволюційний період великих навчальних закладів, музеїв, театрів, позначилася і на художній культурі. До революції в регіоні не склалися культурні традиції. Величезну масу людей, які приїхали з різних регіонів країни, різних за національністю, віком, традиціями і звичаями, необхідно було об'єднати, підвищити їх загальний культурний рівень.

Важлива роль у цьому процесі відводилася культурно-масовій роботі. Істотне місце в системі установ культурно-освітньої роботи 20–30-х рр. в Донбасі займали клуби, будинки культури, клуби-театри, що створювали при великих підприємствах, які пізніше іменуються палацами культури, будинками колгоспників (колбуди). Для залучення немолодих селян створювалися червоні кутки: на 100 хат одна виділялася для занять і художньої самодіяльності. У Донбасі в 1925 р. таких кутків налічувалось майже 300.

Мережа культпросвітустанов з другої половини 20-х – 30-і рр. зростала досить швидко. До 1935 р. в Донбасі діяли: 441 клуб, 26 палаців культури, на селі – 804 колбуди і “сотенні” хатини [7.-Ф. Р-2794.-Оп.2.-Спр.1а.-Арк.92]. Але зростання кількісних показників не завжди відображало якість, нерідко позначалася зростаюча в 30-і рр. тенденція рапортувати про досягнення, у тому числі і на “культурному фронті”. І якщо серед клубних установ Донбасу були і найбільші в республіці, як будинок культури імені Артема в Червоноармійську (гуртки розташовувалися в 57 кімнатах, зали для глядачів одночасно вміщували 18 тис. осіб), то більшість мала один невеликий зал для глядачів і 2–3 кімнати для гурткової роботи. Під клуби (особливо в селах) пристосовувалися малопридатні приміщення, часто будівлі закритих у 20-і рр. церков. Але і ці приміщення не завжди використовувалися за призначенням.

Великий розрив в оснащеності культурно-освітніх установ існував між містом і селом. У промислових центрах до кінця 30-х рр. кожне підприємство мало або клуб, або будинок культури. На селі справа йшла інакше: так, у 1936 р. в Мар'їнському районі Донецької області на 18 сілрад і 19 колгоспів припадало лише 15 колбудів і

17 червоних кутків [7.-Ф. Р-2794. -Оп.2.-Спр.2.-Арк.215]. Створена мережа клубних установ не задовольняла потреби: у зв'язку з індустріалізацією, що розгорнулася в Донбасі, прибували нові потоки робітників, а коштів на їх облаштування, навчання і підвищення культурного рівня виділялося недостатньо. Клуби відчували гостру нестачу коштів. Часто їх не вистачало навіть на оплату завідуючого клубом. В тому ж Мар'їнському районі в 1936 р. жодного будинку колгоспника не було відремонтовано, забезпечено меблями, культінвентарем. У 5 будинках колгоспника не було завідуючих, у 6 – їх обов'язки виконували за сумісництвом завідуючий фермою, телефоніст і нічний сторож. Більшість колбудів не були забезпечені бібліотеками, радіомовленням, кінопрокатом [7.-Ф. Р-2794.-Оп.2.- Спр.2.-Арк.215-216].

У містах культпросвітустанови перебували в кращому стані, до того ж в їх обладнанні надавали допомогу інші області України. Наприклад, в січні 1931 р. з Києва в Донбас виїхав ешелон з 25 вагонів з книгами, кінопересувними установками, бібліотечками, а також 3 вагони меблів для робітничих клубів. Разом з ешелоном їхала група представників науково-культурних організацій. Над робітничими установами культури Горлівки, Ворошиловграда та інших міст “всесоюзної кочегарки” взяли шефство колективи Харкова, Одеси, Дніпропетровська.

Культурно-освітні установи були центрами художньої самодіяльності. В них працювали театральні, музичні, хорові гуртки і студії. Ідеологічне керівництво культурно-просвітницькими установами належало виключно комуністичній партії. Місцеві партійні організації здійснювали підвищену опіку, сковували ініціативу любителів мистецтва, стежили, щоб самодіяльна творчість несла агітаційну спрямованість. У журналах, що видавалися в Донбасі для культпрацівників, – «Масовик» і «КультСД» (обмін соціалістичним досвідом в культмасовій роботі) рекомендувалося навіть гармонь використовувати для пропаганди революційного і робітничого гімну, більше уваги приділяючи “трудовим” пісням, менше – ліричним [16.-С.32-53].

Наприкінці 20-х рр. у діяльності клубів починає впроваджуватися жорстке планування: визначається обов'язкова тематика лекцій, бесід. У 30-і рр. живі форми роботи все більше витісняються лекціями і доповідями, вечорами питань і відповідей. В умовах адміністративно-командної системи посилюється ідеологізація і догматизм всього духовного життя.

Проте, через гуртки і студії тисячі трудівників залучилися до мистецтва, познайомилися з досягненнями театральнo-музичної культури, спробували свої сили в безпосередній художній творчості. У 30-і рр. самостійні театральні колективи все частіше переходять до показу на клубній сцені великих творів радянської, а також російської, української і зарубіжної класичної драматургії. Виникає низка музично-драматичних колективів, оперних студій. Аматорські студії Сталіно та інших міст беруться за здійснення постановок опер «Князь Ігор», «Євген Онегін», «Фауст», «Запорожець за Дунаєм» і інших. Однак, все більший тиск створює адміністративний стиль “керівництва культурою”, посилюється зневага до традицій національних культур народів краю. Наприкінці січня 1938 р. постановою президії Сталінського облвиконкому ліквідується грецький робітничо-колгоспний театр у зв'язку з тим, що він “не має творчих кадрів, міцної ідейно-політичної основи і репертуару”.

У 30-і рр. в Донбасі була створена розгалужена мережа культурно-просвітницьких установ. На 1936 р. в Донецькій області, до якої тоді входила і Луганська, працювали 1916 клубів, 1904 бібліотеки, 14 палаців культури, 65 кінотеатрів, 22 парки культури і відпочинку, видавалося 6 обласних газет, 3 журнали, 54 районні газети і 251 багатотиражка [17.-С.11-13]. Газети Донбасу друкували цікавий матеріал про життя гірників і користувалися великою популярністю. Так, тільки в листопаді 1940 р. горлівська газета «Кочегарка» отримала 675 листів від

своїх робітничих кореспондентів.

Різноманітну роботу проводили бібліотеки Донбасу. У Ворошиловградській області на 1 січня 1941 р. працювало 1436 бібліотеки, а в Сталінській - 2277. Вони були майже на всіх шахтах, причому добре обладнані, із своїми читальними залами. У Ворошиловградській області в Антрацитівському районі працювали 13 бібліотек, в Краснодонському – 22, в Красному Лучі – 17 бібліотек, які обслуговували не тільки шахтарів, але і членів їх сімей. Проте разом з тим відбувалося і вилучення літератури. Типовою у цьому зв'язку є постанова бюро Сталінського обкому КП(б)У про вилучення літератури з бібліотек від 28 серпня 1938 р. У ній містилося завдання обліту провести вилучення цілого списку літератури з бібліотек та книготоргової мережі [7.-Ф.326П.-Оп.1.-Спр.1197.-Арк.29-30].

У 30-і рр. в регіоні інтенсивно розвивалась кінофікація. У Донбасі не було своїх кіностудій, але донецька тематика цікавила і хронікерів, і творців художніх фільмів. Для обслуговування населення кінофільмами будувалися кінотеатри, а в клубах і палацах культури встановлювалися стаціонарні кіноустановки для показу фільмів. У 1927 р. в Донбасі було побудовано 37 кінотеатрів, а в 1940 р. працювало 893 кіноустановки [17.-С.11].

У роки перших п'ятирічок здійснюється радіофікація Донбасу. У 1941 р. тільки Сталінська область мала 14 постійних редакцій радіомовлення, працювало 200 тис. радіоточок [17.-С.13]. Тільки у Горлівці було організовано 65 пунктів колективного слухання, куди збиралися групами для прослуховування передач по радіо, часто тут же проходило обговорення прослуханого.

Історія стаціонарних театрів Донбасу почалася вже в радянський час. У 1920 р. був створений перший театр, що працював довгі роки в Констянтинівці. У 1933 р. з Харкова у Сталіно переведений Краснозаводський театр (нині обласний музично-драматичний театр). У 1939 р. в Луганську створений музично-драматичний театр імені Островського. У травні 1941 р. в Сталіно почав працювати оперний театр. Першим спектаклем, поставленим на сцені цього театру, була опера М.І. Глінки «Іван Сусанін». Основне ядро трупи склали актори Луганського театру, а також солісти театрів Москви, Ленінграда, Києва і Харкова. У 1940 р. в Донбасі працювало 16 театрів. У серпні 1938 р. область відвідали Ленінградський великий драматичний театр ім. Горького та Московський Театр юного глядача, які разом дали 157 спектаклів [18].

Розвиток музичної творчості починається з створення першого місцевого об'єднання композиторів (1928 р.). У пропаганді музичного мистецтва велика заслуга належить Донецькій філармонії, організованій в 1930 р. [17.-С.12].

У 20-і рр. швидко розвивалася і література Донбасу. З 1923 р. як додаток до газети «Всеросійська кочегарка» почав друкуватися літературно-художній журнал «Забій». Редактор «Луганської правди» О. Селіванов очолив редколегію журналу. Діяльно працювало в Луганську літературне об'єднання – осередок Донецької спілки пролетарських письменників, центр якого знаходився в Артемівську [19.-С.98]. У 1924 р. утворилася ініціативна група з Б. Горбатова, А. Селівановського, П. Трейдуба, А. Заходяченко, Ф. Ковальовського і М. Тардова, яка заснувала творче об'єднання письменників-початківців Донбасу. Письменники і поети, що прийшли в журнал, не мали досвіду літературної роботи. Перші вірші шахтарського поета П. Беспощадного були написані друкарськими буквами. Але з роками зростала майстерність донецьких письменників, серед них особливо можна відзначити І. Гонімова, П. Байдебуру, Н. Упеника та ін. У 1932 р. журнал «Забій» усім своїм колективом був прийнятий в організацію письменників України. У Донецьку почав видаватися журнал «Літературний Донбас».

Усе це сприяло залученню трудівників краю до культури. Але всі установи культури були поставлені під невисипущий контроль партійних організацій, осередки

культури були покликані служити ідеологічною кузнею, що формувала слухняну суспільну свідомість. Відрив від життя, лакування дійсності, звеличення ролі партії і Сталіна були характерною рисою творчості діячів мистецтва країни, в тому числі і Донбасу.

Як зазначає дослідник І. Хюреніна, специфіка культурного розвитку Донбасу, посилений державний контроль над регіоном та необхідність постійної стимуляції трудового ентузіазму робітничої сили зумовили тоталітарну спрямованість культурних процесів [20.-С.30]. Монополізація культури державою задовольняла різноманітні потреби пануючого режиму і приводила до формування інертності у суспільній свідомості населення Донбасу.

Джерела та література

1. Кульчицький С. Україна між двома війнами (1921-1939). – К., 1999.
2. Семчишин М. Тисяча років української культури. – К., 1993.
3. Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Украинская ССР
4. Encyclopedia of Ukraine. Toronto. – V.III, 1993.
5. Чорна книга України: Зб. документів, архівних матеріалів, листів, документів, статей, досліджень, есе. – К., 1998.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України,
7. Державний архів Донецької області
8. Розет Г.И. Очерки здравоохранения в Донбассе (1870-1949 гг.). – Донецк, 1966. – Т.3
9. Донецкому трамваю 70 лет. – Донецк, 1998.
10. Донбасс в цифрах: Статистический справочник. Сталино, 1936.
11. Троян М.П. Соціально-економічне становище робітників Донбасу в 30-ті роки. Донецьк, 1992.
12. История рабочих Донбасса. – К., 1981. – Т.1.
13. Курило В.С. Тут проблеми часу вирішуються через науку // Бахмутський шлях. – 1998. – №5.
14. Троян Н., Стуканов Е., Михненко А. История развития народного образования в Донбассе // Народное образование Донецкой области: история и современность. Донецк, 1990.
15. Просвещение Донбасса. – 1923. – №9.
16. Формы и методы привлечения к культурно-воспитательной работе гармонии // Массовик. – 1927. – №11
17. Ляшенко Г.П. Успіхи культурного будівництва в Донбасі в післявоєнні роки (1943-1950 рр.). – Донецьк, 1968
18. Социалистический Донбасс. – 1938. – 9 августа
19. Стратонов Н.С., Гончаренко Н.Г., Емченко Г.Я. Луганск. Исторический очерк. – Донецк, 1969.
20. Хюреніна І.Ю. Культурна політика в Донбасі у 1920-30-і роки: мета, особливості, наслідки // Вісник Донецького університету. Сер. Б. Гуманітарні науки. – 1998. – №2.

SUMMARY

This article deals with the actual matters of the development of the social and cultural processes in Donbass during late 1920's-1930's. On basis of huge quantity of new materials and archive sources, firstly released into circulation, the author considers the policy of the authorities in illiteracy liquidation, development of social, cultural, educational and local spheres. Also implementation of stalinist methods in cultural processes is underlined.